

Majtényi Mihálynak riportjaiban, útirajzaiban sem változik meg a hangvétele. Igaz, ennek a műfajnak a következményeit igyeckszik fegyelmezetten betartani, de poétikus átszövések — ha helyenként a bedekkerszerű részletes leírások meg is törik — írásában érvényesülnek. A *Közeli messzeségekben* Dubrovnik varázsa megigézte, és itt nem egyszer a „képzelet mankóit” kellett igénybe vennie, hogy azt a megigéző képet adja az ősi adriai városról, az egykori szabad szellemű köztársaságról, mely a jugoszláviai költészet, drámairodalom, zeneművészet és képzőművészet egyik legősibb bölcsőhelye. Talán éppen ezért érezzük, hogy ez az értékes írás nagyobb terjedelemben és nem publicisztikai feldolgozásban, hanem esszében egy más összeállítású kötetbe kívánkozik. A téma nagysága követeli meg ezt a földrajzi, a történelmi és a művészettörténeti anyag fejezetekre bontásával.

A *Közeli messzeségek* többi riportjában, amikor már egy központi témára szűkíti le mondandóját — *Dante cseppkőbarlangjában, Láttalak eredni, Tájak énekelnek* —, Majtényi Mihály maradandó írásokat adott.

Tomán László — az *Utószó* szerint — előbb a szerzővel, utána pedig, amikor Majtényi Mihály örökre eltávozott közülünk, egyedül — csaknem három esztendeig — dolgozott immár klasszikus írónk publicisztikai munkáinak összegyűjtésén. Olyan munkát végzett, amelyről csak a legjobb elismerés hangján szólhatunk. A gyűjtés, a tárgykörök szerinti csoportosítás — a ciklusokba való felosztás — nagyon lelkiismeretes és áldozatos munkára vall. Ez a kötet válogatásában is, megmunkálásában is érdemes írónkat az őt megillető helyre állította. Ehhez természetesen sokban hozzájárult az is, hogy a tárcák, kromkák, karcolatok, hírkopfok legkisebb pörsenéseit is kigyomláta, s elsősorban ennek köszönhető, hogy az olvasó egy olyan publicisztikai gyűjteményt kap kézhez, amelyben megleti a sokak által annyira szeretett és kedvelt kitűnő író, ragyogó tollú publicista, Majtényi Mihály igazi arcát. De ez az arckép csak akkor lesz tökéletesen az alkotó művész arcképe, ha a Tomán László által említett, még összegyűjtésre és feldolgozásra váró anyag szintén sajtó alá kerül.

LÉVAY ENDRE

A „VALÓSÁG” MŰVÉSZEIRŐL

BORI IMRE: *Fridolin és testvérei*.

Forum, Újvidék, 1976.

Nagy érdeklődéssel vártuk a könyv megjelenését, annál is inkább, mert egyes fejezeteit már előadásformában hallottuk, tehát bizonyos elképzeléseink voltak már róla.

Meg is jelent, Gulácsy-képpel a fedőlapon, ami nem véletlen. Ugyanis a képet elemezve következtethetünk a tartalomra, illetve a könyvben tárgyalt írók világlátására. Gulácsy művészetének rokon vonása van a szecesszióval, képei általában gazdag álombirodalmából születnek, lágy vonalakkal. Ez a kép a Krúdy-regények világát illusztrálja a legszemléletesebben, ahol jelen van Szindbád Georginával, de Szindbád már az utcán föltűnt budai szegény polgárlány, Strümmer Lotti bokája után fordul. Lotti biztosan színész nő akar

lenni és — az író ízlését ismerve — aransárga haja van, finom tartása és valószínűleg ibolyaszínű, kanccsal szeme. Továbbá itt van a kocsmas is, amely a nobilis férfi életének fontos helye a kávéházal, orfeummal, varietével együtt. Krúdy világa ez, de egyúttal a tanulmánykötetben elemezett művéké is.

A címben levő név gyűjtőfogalom, Fridolin, Cholnoky László Tamás c. regényének hőse, aki kőszia álmodozó és az „egyetlen valóságos” ember egyszerre, a kettősség szerencsés egyesítője. Azért lehet gyűjtőfogalomnak tekinteni, mert a tárgyalt négy író elemzett és felsorolt művében ilyen hősökkel találkozunk, tehát Fridolinhoz hasonlókkal, testvéreivel. A Fridolinok a valóságban élnek, ahol nem érzik jól magukat, ezért pótolják az álmokkal, ábrándokkal azt. Bori Imre azt bizonyítja tanulmánykötetében, hogy mind a négy szerző a valóságot írja, amely látszatokkal és ábrándokkal van teli. A közös a témában van, az eltérő a megformálásban, illetve a megközelítés módjában. Ennek bizonyítására a legjellegzetesebb műveket elemzi, ami által teljes képet kapunk a tízes évek írói világáról.

A tanulmánykötet a századfordulónak és a XX. század kezdetének „modernjeivel” foglalkozik, akik a magyar irodalomban a próza területén teljesítették ki a modernség eszméjét, megteremtve a szecessziós prózát. A különleges, a titokzatos, a csoda lesznek az elemei, és ezzel párhuzamosan a megformálásban a költőiség, túldíszítettség a stílusjegyek. A valóság és álom kettősségének művészi látása bontakozik ki előttünk. Ugyanis Bori Imre az elemzett alkotásokban egyfajta kettősségre mutat rá, amely a látszat és a valóság között van. Azt vizsgálja, miben van ez a kettősség, mi az alapja, mi váltotta ki. Kutatása során a következő fogalmak kerülnek egymással szembe: látszatvalóság—valóságos valóság; valóság—emlék; valóság—vágy; ember—szerep. Mindezt a művészi látás sokféleségében vizsgálja, kitérve a betegségkultuszra, neuraszténiára, kalandra, művészet és kor viszonyára.

A tanulmánykötet Cholnoky Viktor művészetének vizsgálatával kezdődik. akinek novelláira a titokzatos és a kísérletiesség, rejtélyesség a jellemző. A csoda révén történik minden, mert az rendkívüli módon tudja egyesíteni az álom és valóság ellentétét. A valóság elemei az álmoképek háttérben lebegnek. A világban a látszatok uralma érvényesül. Minden látszat valóságot takar, és hogy az író ezt a valóságot felszínre hozhassa, szövetkezik az ördöggel. Ezt tette a két Cholnoky is, aki az ördög földi helytartóját az alkoholban találta meg, míg Csáth az „ópiumpipában”. Tehát az ördög sátáni ereje hozza felszínre a „valóságos valóságot”. A csodahajhászok, titoklesők fölfedek a vágyott világban a titkokat, ez pedig az élvezetet jelenti. A művészi ábrázolás lényege a megálmódott és kiábrándítóan valóságos ellentéte lesz.

Bori Imre részletesen elemzi a *Tammúz* c. könyvet, megállapítván, hogy az írónak legharmonikusabb válogatása ez. Belőle „megtudjuk élet és művészet felfogásának három alapvető tézisé”, amelyre novellaművészetete épül: 1. szövetkezés az ördöggel; 2. a félszemű Trivulzió problémája, aki fél szemével látja teljesnek a világot, mert csak felét nézi; 3. senki sem ura önmagának, „valaki mindig cibálja”.

Érdekes szerzői asszociáció Félix Krullt és Trivulzió testvéri rokonítása. A hasonlóság a kalandból ered, mert mindkét esetben a valóság és képzelet összejátszásáról van szó. A Thomas Mann-hős is kalandor világotagó; Trivulzió szintén. Félix szépségével manipulál, Trivulzió erejével — mindketten élelmesek. Világirodalmi vonásokat fedez fel Bori Cholnoky más műveiben is, amikor például Franz Kafkát említi. Kortünetek ezek a hasonlóságok és nem azonosságok — hangsúlyozza. Tovább értesülünk Cholnoky Viktor novelláinak misztikus világáról. A novellák alapja a valóság, de a megformálás módjában van az újszerű, a misztikus. A reális képeket a megrajzolás teszi irreálisá. Cholnokynál a novellavalóság az álmot, a novellában ábrázolt álom a „valóságos valóságot” jelenti. A két ellentét, az álom és a valóság összekötője a csoda. Ez a csoda azonban már nem a XIX. század fantasztikumával járó kísérő elem, hanem az abszurdot megteremtő sajátja. A csoda a realitásban van és abból teljesíti ki az abszurdot, az élet „logikátlan logikáját”, amelynek csúcsa a *Kövé ember* c. novella. A vonatban egy gyilkosság történetét meséli el a kövé ember, és csak a végén derül ki, hogy ő az áldozat, akit a hullaszállító vagonból engedtek ki.

Cholnoky Viktor izmusok hatásától mentesen építette ki ábrázolásmódját, irányát maga határozta meg — állapítja meg szerzőnk.

Cholnoky László kettőssége más természetű, többet áldoz a műre, ami az élet kárára megy. Az élni és írni problémája nála az élet elvesztésébe fulladt. A dzsentri élet biopatológiája jelenik meg, ami a személyiség és művészet kettősségének ellentétéből ered. Cholnoky László a perifériára szorultakkal foglalkozik. Az élet elesettjei körében talál témára, együtt érez a lelki sebesültekkel, megérettssel van az alkoholisták iránt. A kocsmák hőseinél azt az állapotot rögzíti, amikor az önuralom megszűnik. A végső fokot ábrázolja, vagy pedig már az örültség kezdetét. Reális dolgok ezek, csak rejtelmesek, csodálatos mélységeket hoznak felszínre. Hősei menthetetlen hősök, a sors és szeszély állandó forgatagában öröklődnek.

Cholnoky Lászlónál a kettősség egyenlő ábrázolásának mérlege megbilben, és a valóság lesz a könnyebb, a kevesebb. Az álom a domináns és annyira uralkodó elem, hogy a valóság közvetlen ábrázolása megszűnik. Olyan ez a Cholnoky-valóság, mint egy alkalom, egy helyzet, amelyből az álmok kiteljesülnek. Ezért állítja Bori Imre, hogy az említett írók tagadva a valóságot vonják be az álmot, de útközben szövethoznak az ördöggel a valóság megjavítása, a jó, a jobb illuzorikusságának elérése érdekében. Hőseiket a harmóniavágy vezérli. De a távolság valóság és vágyott között nem szűnik meg, sohasem érnek célba, állandó lesz a vágy. A vágy viszont kétpólusú: a gyermekkoré és a természetes életé. A Cholnoky László-hősök élete a kettő között van kijelölve. Tehát mindkettő már elérhetetlen, azonban ott, ahol vannak, a saját valóságuk elviselhetetlen, azért hanyagolják el, ami a züllési folyamatot eredményezi. A realitásérzék megmarad, de képei szürrealisták, hisz a gyermekkor megidézése és elképzelt miszticitása másként nem ábrázolható.

A tanulmánykötet leghosszabban tárgyalt írója Krúdy Gyula. Bori Imre Krúdy alkotását három részre osztotta. Ő a középsőt tárgyalja, bizonyítván, hogy Krúdy a jelen írója. Opusának ebben a szakaszában, mely a tízes évekre esik, az író szembesíti az emlékeket a realitásokkal, de az elsődleges, a kiindulópont mindig a realitás, a jelen. Kritikusunk Szindbád-történetek elemzésével kezdi a középső szakasz tárgyalását és a *Hét bagolyig* jut el. A jókai-as stílusú *Francia kastélyon* és a *Vörös postakocsi* nőalakjainak csoportosításán át a *Palotai álmok* babonavilágába vezet, hogy az *Aranykéz utcai szép napokban* a nemcsere utáni vágyról értesüljünk. Lezárva a férfi és nő viszonyának sokrétű elemzését, elhagyva a moralista Krúdyt, politikai gondolkodását ismerjük meg az *Ősi utazás* a *vörös postakocsin*, majd ismét a moralista szól a *Bukfenc* c. tézisregényben (ahogy Bori nevezi), és a „hogyan élni” regényig jutunk, a *Napraforgóig*, amelyben Krúdy „életet akar ábrázolni és a halálról kell írnia”. „A XX. századi magyar próza legszebb elégiáját” is megismerjük: Az *útitárs* c. regényét. Bori e könyvet Krúdy legszemélyesebb könyvének tartja az idősödő férfi fiatal lánnyal kötött házasságának problematikája miatt. A romantikusból a torz emberi viszonyok ábrázolásához vezet, az *Asszonyágok díjáig*, hogy azután Vak Béla látásáról értesítsen, aki mindent látott. A sort a művészeti tudatosodás regénye zárja, a *Hét bagoly*.

Krúdy regényvilágát foglalja Bori rendszerbe a motívumok kutatása és csoportosítása révén. Összefüggéseket állapít meg, párhuzamot von regények között, világirodalmi utalásokat végez, a jellegzetes Krúdy-képekre hívja föl a figyelmet, értékes szemponthoz ad a Krúdy-regény tanulmányozásához. Legsokrétűbb és legizgalmasabb írói korszakát ragadta ki Krúdynak, azért is lehet oly sokoldalú az elemzés. Hisz a regényekben ábrázolt világban a valamikori tisztaság és a mai romlottság szembeállítás, a szent és a profán kerül egymás mellé. Az élet devalválódott, a hősök hisztikusak, a nagy szertartások szerelmek perckékké zsugorodtak.

Az elemzett művekből Bori meggyőző érvekkel hoz példát annak bizonyítására, hogy Krúdy a jelen írója, aki az emlékeket keresi: „A valóságos valóságon inszisztáló írói program a Krúdyé, akit immár nem érdekelnek a látszatok és nem akar engedményeket tenni közízlésnek sem, amely az erkölcsi világrendet sértetlennek és épnek akarta látni egy korban, amelyben már csak fonákja mutatta magát.” (110.)

„A XX. század magyar prózájának legfilozofikusabb regényírójával”, Kosztolányi Dezsővel zárul a tanulmánykötet. Összehasonlítva az előzőkkel, úgy véljük, a kettősségek vizsgálása szempontjából kevésbé érdekes a Kosztolányi-regényvilág. A látszat és valóság kettőssége más természetű, az előzőktől merőben eltérő, szimplább. A kettősség az ember és szerep dualitásából fakad. A látszatok világát ábrázolja regényeiben, ahol a szerepek takarnak valóságot. A klasszikus szerkezetű regényektől elfordulva írja meg az Esti Kornélt, amely Szentkuthy *Prae* című esszéregényével tart rokonságot. És a maga idejében volt annyira érdekes, mint a *Prae*. A „hogyan élni és írni egy-idejűleg” kérdését taglalja, azt a problematikát vizsgálja részletesen, amelyet Cholnokyék és Krúdy csak érintettek a regényeikben, viszont ő egy egész könyvben elemzi.

A négy tanulmány a művel foglalkozik. Bori Imre a műközpontú elemzést hirdeti és követi. Nem az író életrajzából és annak elemeiből következtet az alkotásra. Nem abból magyarázza a valósághatéteret, mint azt annyian teszik, hanem a művet vizsgálja, elemzi, mert meggyőződése, hogy egy mű nem írói életrajz, nem memoár. Éppen ezért értékesek és érdekesek e kötetben közölt tanulmányai.

FRANYÓ ZSUZSANNA

EGY NYELVÉSZETI MUNKA NÉPRAJZI TANULSÁGAI

PENAVIN OLGA: *Szlavóniai (kórógyi) szótár K—P*.
Hungarológiai Intézet — Forum, Újvidék, 1975.

A jugoszláviai magyar néprajzi csoportok közül hiteles képet csak a szlavóniai szórványokról kaphatunk. Nemcsak szellemi műveltségükről, hanem tárgyi néprajzokról is vannak ismereteink. Már a múlt század hetvenes éveiben felfedezte őket a nyelvtudomány Szarvas Gábor jóvoltából, s az ő nyomán indult el aztán Balassa József nyelvjárásgyűjtő útra, hogy a néprajznak is gazdagítsa ismereteit. Máig is fontos adatokat tartalmaz Garay Akos 1910-ben készült monográfiája a három szigetfaluról: Szentlászlóról, Rétfaluról és Kórógyról.

A negyvenes években ismét felfedezték a kutatók ezt a tájat. Bartha Katalin nyelvjárásgyűjtése mellett Kiss Lajos népzenei kutatása nélkülözhetetlen e vidék etnikai képének megrajzolásában.

Jó negyedszázaddal ezelőtt kezdte feljegyezni a szlavóniai hagyományo-

kat Penavin Olga. A csaknem három évtizedes ilyen irányú tevékenység első eredményeit a Hídban tette közzé (*Szlavóniai sziget-magyarország*, 1950 és 1951; *Szlavóniai magyar népballadák*, 1951; *Kórógyi lakodalom*, 1951; *Halál és a temetés Szlavóniában*, 1951). Ezeket az értekezéseket követte a *Jugoszláviai magyar népmesék* (UMNGY XVI., Budapest, 1971) szlavóniai meseanyaga, legutóbbi munkája az ottani magyarság életéről pedig az általa szerkesztett *Szlavóniai hétköznapiak* (Forum, 1973).

Sokévi kutatómunkájának összegezése a *Szlavóniai (kórógyi) szótár*. Első kötete még 1967-ben megjelent, a másodikra azonban már majdnem egy évtizedet kellett várunk, pedig nélkülözhetetlen mű, a további helyismereti kutatások kiindulópontja, nem szólva a nyelvjárás kutatásban betöltött fontos szerepéről, hiszen a kóró-